

Цивільне право

УДК 347:612.6

Ямненко Тетяна Михайлівна

*доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права і процесу
Навчально-науковий Юридичний інститут
Національного авіаційного університету*

Ямненко Татьяна Михайловна

*доктор юридических наук,
профессор кафедры гражданского права и процесса
Учебно-научный Юридический институт
Национального авиационного университета*

Yamnenko Tatyana

*Doctor of Law, Professor of the Department of Civil Law and Process
Educational and Scientific Law Institute of
National Aviation University*

Бабкова Вікторія Андріївна

*студентка
Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету*

Бабкова Виктория Андреевна

*студентка
Учебно-научного Юридического института
Национального авиационного университета*

Babkova Victoria

*Student of the
Educational and Scientific Law Institute of
National Aviation University*

**СТОРОНИ ДОГОВОРУ ПРО СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО ЗА
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ
СТОРОНЫ ДОГОВОРА О СУРРОГАТНОМ МАТЕРИНСТВЕ ПО
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ
PARTIES TO THE SURROGATE MOTHERHOOD AGREEMENT
ACCORDING TO UKRAINIAN LEGISLATION**

***Анотація.** У статті розглянуто цивільно-правове регулювання договору про сурогатне материнство. Особливу увагу було приділено сторонам даного договору. Досліджено генетичних батьків та сурогатну матір, як сторін договору про сурогатне материнство. Проаналізовано законодавство України та погляди науковців, які займаються питанням сурогатного материнства.*

В ході дослідження було встановлено, що до потенційних генетичних батьків законодавство висуває такі вимоги: мати зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану шлюб, бути повнолітніми дієздатними особами та мати медичні показання для проведення допоміжних репродуктивних технологій у вигляді сурогатного материнства. Проаналізовано Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» №787 в якому зазначаються вимоги до жінки, яка бажає бути сурогатною матір'ю, а саме: повноліття, дієздатність, відсутність медичних протипоказань, наявність власної здорової дитини та добровільна письмово оформлена згода.

З'ясовано, які обов'язки належать сурогатній матері, а які потенційним генетичним батькам. Запропоновано умови договору про сурогатне материнство, які необхідно включати в договір задля захисту прав сторін та майбутньої новонародженої дитини.

Було досліджено, що договір сурогатного материнства є цивільно-правовим, двостороннім, оплатним або безоплатним, та повинен укладатися в письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням.

З'ясовано, що на сьогоднішній день питання сурогатного материнства в законодавстві України належно не врегульоване та запропоновано прийняття єдиного нормативно-правового акта про сурогатне материнство.

Ключові слова: *сурогатне материнство, договір про сурогатне материнство, сурогатна матір, потенційні батьки.*

Аннотація. *В статье рассмотрено гражданско-правовое регулирование договора о суррогатном материнстве. Особое внимание было уделено сторонам данного договора. Исследовано генетических родителей и суррогатную мать как сторон договора о суррогатном материнстве. Проанализировано законодательство Украины и взгляды ученых, занимающихся вопросом суррогатного материнства.*

В ходе исследования было установлено, что к потенциальным генетическим родителям законодательство выдвигает следующие требования: иметь зарегистрированный в органе государственной регистрации актов гражданского состояния брак, быть совершеннолетними дееспособными лицами и иметь медицинские показания для проведения вспомогательных репродуктивных технологий в виде суррогатного материнства. Проанализированы Приказ Министерства здравоохранения Украины «Об утверждении Инструкции о порядке применения вспомогательных репродуктивных технологий» №787 в котором указываются требования к женщине, которая желает быть суррогатной матерью, а именно: совершеннолетие, дееспособность, отсутствие медицинских противопоказаний, наличие собственного здорового ребенка и добровольное письменно оформленное согласие.

Выяснено, какие обязанности принадлежат суррогатной матери, а какие потенциальным генетическим родителям. Предложено условия договора о суррогатном материнстве, которые необходимо включать в договор для защиты прав сторон и будущего новорожденного ребенка.

Было исследовано, что договор суррогатного материнства является гражданско-правовым, двусторонним, возмездным или безвозмездным, и должен заключаться в письменной форме с обязательным нотариальным заверением.

Выяснено, что на сегодняшний день вопрос суррогатного материнства в законодательстве Украины не урегулирован и предложено принятие единого нормативно-правового акта о суррогатном материнстве.

Ключевые слова: *суррогатное материнство, договор о суррогатном материнстве, суррогатная мать, потенциальные родители.*

Summary. *The article deals with the civil-legal regulation of the agreement for surrogacy. Special attention was focused on the parties to this agreement. Article studies genetic parents and surrogate mother as parties to the Surrogate Motherhood Agreement. It analyzes Ukrainian legislation and the views of scientists, who deal with the questions of surrogate motherhood.*

In the course of the study, it was found that the demands put forward by legislation to potential genetic parents are following: 1) to have a marriage, registered in the Civil Registration Office; 2) be full-aged capable persons and have medical condition for assisted reproductive technologies in the form of surrogate motherhood. The study analyzes Order of the Ministry of Health of Ukraine "On Authorization of the Order for the Application of Assistive Reproductive Technologies" No. 878, which specifies the requirements for a woman who wants to be a surrogate mother, namely: full age, legal capacity,

absence of medical contraindications, the presence of a healthy child and voluntary written consent.

It was found which responsibilities belong to the surrogate mother and which to the genetic parents. Article offers terms of the Surrogate Motherhood Agreement, which are to be included to protect the rights of the parties and of the future newborn child.

It was studied that the Surrogate Motherhood Agreement is civil-legal, bilateral, paid or unpaid and must be drafted in a written form with a mandatory notarial certificate.

The study reveals that for today the issue of surrogate motherhood is not regulated by Ukrainian legislation and offers the adoption of a single normative legal act on surrogate motherhood.

Key words: *surrogate motherhood, Surrogate Motherhood Agreement, surrogate mother, potential parents.*

Постановка проблеми. Розвиток науки і використання новітніх технологій в різні сферах суспільного життя на сьогоднішній день дає змогу вирішити ряд проблем, важливих для суспільства і соціуму в цілому. Однією із таких проблем, яка потребує вирішення як на загальному рівні так і на правовому є використання і застосування репродуктивних технологій, які включають в себе штучне запліднення та сурогатне материнство. Варто зазначити, що використання названих технологій ставить під загрозу права та свободи людини, тому потребує детального законодавчого регулювання. Погоджуємося з думкою авторів, що актуальним напрямком розвитку науки є встановлення основних проблем, пошук шляхів їх вирішення та вдосконалення законодавства у сфері репродуктивних технологій, зокрема, сурогатного материнства з урахуванням як вітчизняного досвіду, так і досвіду зарубіжних країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню вирішення правових проблем у сфері ДРТ, а саме договору про сурогатне материнство було присвячено низку наукових статей таких авторів, як Коренга Ю. В. [7], Ватрас В. А. [5], Головащук А.П. [6], Розгон О.В. [9], Майданик Р. А. [8] та інші.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета. Зросло використання сурогатних матерів, що призвело до неврегульованості даного питання з правової точки зору. Тому, варто зазначити, що існують певні прогалини та проблеми правового регулювання цієї методики, які необхідно вирішити на законодавчому рівні.

Аналіз проблем, які можуть виникати і виникають при реалізації сурогатного материнства, а також можливість вирішення даних проблем на законодавчому рівні нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед суспільства сурогатне материнство в Україні викликає безліч суперечок етично-релігійного змісту. З однієї сторони, сурогатне материнство перетворює дітей на товар, материнство стає договірною роботою з метою отримання прибутку, деякі феміністичні організації взагалі вважають, що сурогатне материнство є формою експлуатації жінок. З іншої сторони, даний вид ДРТ є чи не єдиним шансом для бездітних сімей отримати генетично свою дитину.

На даний момент в Україні немає чіткого кодифікованого законодавства, яке би регулювало питання репродуктивної технології. Але можна відмітити, що в Україні діють закони України «Про заборону репродуктивного клонування» № 2231-IV від 14 грудня 2004 року та «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» № 1007-XIV від 16 липня 1999 року. Проблема в тому, що вони є частково застарілі та неповністю регулюють усю систему репродуктивних технологій. Тому виникає необхідність в прийнятті нового закону або ж внесенні змін до

діючих, адже саме досконала законодавча база є запорукою для розвитку правового регулювання репродуктивних технологій [3].

Незважаючи на досить вагомі досягнення у сфері репродуктивної технології, є багато питань, які потребують правового оформлення та закріплення в нормативних актах в нашій державі. Це дасть змогу краще контролювати дану сферу діяльності та виключити розбіжності що виникають під час застосування даної технології. В репродуктивній сфері є досить багато цікавих питань, які потребують вирішення. На нашу думку, одним із таких основних питань є сурогатне материнство [10].

Відносини між потенційними батьками та сурогатною матір'ю регулюються договором, який визначає права, обов'язки та відповідальність сторін. Укладаючи договір, сторони можуть упорядкувати свої взаємовідносини та закріпити вирішення різних проблемних питань, які можуть виникнути під час проходження програми сурогатного материнства. І як будь-який договір, він має укладатись на умовах і відповідати вимогам Цивільного кодексу України [1].

Щодо цивільно-правової природи досліджуваного договору, Р. А. Майданик слушно зауважує, що договір сурогатного материнства є цивільно-правовим правочином, укладеним за вільним волевиявленням юридично рівних і майново самостійних учасників цивільно-правових відносин, спрямованим на виникнення цивільних прав та обов'язків, з урахуванням особливостей, які впливають із сутності породжуваних цим правочином правовідносин. На думку цього науковця, договір про сурогатне материнство не належить до жодного з відомих законодавцю видів приватноправових договорів, оскільки є дійсно непоіменованим договором, не закріпленим у законодавстві [8].

Під предметом договору про сурогатне материнство слід розуміти дії з виношування дитини, її народження та передачі генетичним батькам, які в

свою чергу зобов'язуються сплатити сурогатній матері грошову винагороду, якщо інше не передбачено договором.

Є декілька позицій відповідно до сторін договору про сурогатне материнство. Є наукова позиція де сторонами є подружжям та жінка, яка може бути сурогатною матір'ю. Деякі автори вважають, що договір сурогатного материнства є багатостороннім, оскільки укладається не лише між генетичними батьками й сурогатною матір'ю, а й медичною установою, яка проводить медичні маніпуляції з імплантації ембріона. Вважаємо, що у договорі про сурогатне материнство повинно бути лише дві сторони подружжя та сурогатна мати, а з медичною установою повинен укладатися договір про надання медичних послуг, адже дана установа не має відношення до відносин сурогатного материнства.

Відповідно до чинного законодавства України, а саме в ст. 123 СК України, визначається, що батьками дитини народженої за допомогою допоміжних репродуктивних технологій може бути лише подружжя. Під терміном «подружжя» розуміється союз чоловіка та жінки, який зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Що стосується осіб, які фактично проживають разом та ведуть спільний побут, але їх шлюб офіційно не зареєстрований, то вони не можуть скористуватись ДРТ у вигляді сурогатного материнства. Однак, законодавець не висуває вимоги обов'язкової реєстрації шлюбу при народженні дитини природнім шляхом, також особи, які перебувають у не зареєстрованому шлюбі можуть стати усиновлювачами на загальних підставах. В цьому виникають певні протиріччя в законодавстві [2].

Окрім сімейного статусу для генетичних батьків, які хочуть використати ДРТ шляхом сурогатного материнства, існують вікові обмеження. Застосування ДРТ за законодавством України допускається лише до повнолітніх осіб, які досягли 18 річного віку та гранична вікова межа для генетичних батьків не встановлена. На нашу думку це суттєва

прогалина в законодавстві, адже, перш за все, це стосується захисту інтересів майбутньої дитини, оскільки генетичним батькам у зрілому віці буде досить тяжко виконувати покладені на них державою батьківські обов'язки [7, с.134].

Також, ще одним критерієм за яким визначається чи можуть бути особи потенційними генетичними батьками – це медичні показання. Так, відповідно до Наказу МОЗ №787 протипоказанням для проведення ДРТ є психічні захворювання. Дане твердження є дуже важливим, оскільки потенційні генетичні батьки повинні бути психічно здоровими та не мати психічних розладів, щоб на належному рівні здійснювати догляд за майбутньою дитиною [4].

Слід зазначити, що іноземці, які зареєстрували одностатевий шлюб, не можуть укласти договір сурогатного материнства на території України. Також в законодавстві не передбачено укладання даного договору поодиноким чоловікові та жінці.

Науковець Головащук А. П. пропонує таке визначення «потенційні батьки – це повнолітні дієздатні особи, що звернулися або були направлені за медичними показаннями до закладу охорони здоров'я, який проводить ДРТ, з питань свого репродуктивного здоров'я з метою лікування і народження дитини шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій» [6, с.75].

Другою стороною договору про сурогатне материнство є саме сурогатна матір. В українському законодавстві немає легального визначення поняттю «сурогатна матір», але є ряд вимог, яким повинна відповідати жінка, яка хоче стати сурогатною матір'ю. Дані вимоги закріплені у п. 6.4 Розділу VI Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 09 вересня 2013 року № 787, згідно з якими жінка повинна бути повнолітньою, дієздатною, в якій

відсутні медичні протипоказання, вона повинна мати свою власну здорову дитину, та яка добровільно надала письмово оформлену згоду [4].

Що стосується вікових обмежень, то сурогатною матір'ю може бути лише повнолітня жінка, тобто яка досягла 18 річного віку. Знову ж таки, верхній граничний вік, з настанням якого жінка не може бути сурогатною матір'ю, в законодавстві України не встановлений. Закріплення граничного віку у законодавстві є дуже важливим, адже з віком виникають і певні ризики для здоров'я пов'язані з виношуванням та народженням дитини. Аналізуючи досвід зарубіжних країн, можна стверджувати, що в Україні необхідно встановити верхній граничний вік для сурогатної матері у 35 років.

Другою вимогою до жінки, яка бажає стати сурогатною матір'ю це наявність власною здорової дитини. Ця вимога обумовлена не лише фізичним, а й психічним аспектом. Тобто, жінка, яка вже народжувала може не лише добре підготуватись к пологам, а й впоратись з психологічним навантаженням, яке виникає з приводу передачі дитини генетичним батькам [6, с.76].

Наступною вимогою до сурогатної матері є вимога щодо відсутності у неї медичних протипоказань для проведення ДРТ методом сурогатного материнства. Для того щоб народити здорову дитину, жінка має бути повністю фізично та психічно здоровою. Повний перелік обстежень, які має пройти жінка, яка бажає стати сурогатною матір'ю зазначений у розділі II Наказу МОЗ № 787 [4].

Нерідко на практиці бувають випадки, коли подружжя хоче аби їх сурогатною матір'ю став хтось із близьких родичок. Законодавство України не забороняє жінкам родичкам бути сурогатними матерями, але вони повинні відповідати ряду вимог на загальних підставах. Дане твердження зазначене у п. 6.1 Наказу МОЗ України № 787 в: «дозволяється виношування

вагітності близькими родичами майбутніх батьків (мати, сестра, двоюрідна сестра тощо)» [4].

Узагальнюючи можна говорити про те, що сурогатна матір – це дієздатна фізично та психічно здорова жінка, що має власну здорову дитину, яка на підставі укладеного договору добровільно погодилася на штучне запліднення, виношування, народження та передачі дитини генетичним батькам, за винагороду або безоплатно.

Що стосується захисту прав та інтересів сторін у договорі про сурогатне материнство, то подружжя зобов'язується надавати матеріальну допомогу сурогатній матері у період її вагітності та брати на себе всі медичні витрати. В свою чергу сурогатна матір зобов'язується дотримуватись всіх умов договору, проходити відповідні медичні обстеження та виконувати всі поради лікаря. Основним обов'язком сурогатної матері є передача дитини генетичним батькам. Якщо сурогатна матір не виконає всіх умов договору, то буде зобов'язана повернути усі затрати генетичних батьків, якщо ж виконання договору стає неможливим не з вини сурогатної матері, такі затрати не повертаються.

Слід погодитися з позицією Коренги Ю. В., яка пропонує задля захисту прав подружжя включати в договір умову, згідно якої подружжя передає оплату сурогатній матері тільки після того як подружжя буде записане батьками новонародженої дитини при державній реєстрації народження дитини. Дана умова захищає батьків від того, що сурогатна мати не відмовить у передачі дитини та не буде шантажувати їх, вимагаючи збільшити винагороди [7, с. 135].

З метою захисту майбутньої дитини у договорі слід прописати обов'язок генетичних батьків прийняти дитину та бути записаними її батьками після народження.

Також з метою захисту прав та інтересів сторін договір про сурогатне материнство повинен укладатися лише у письмовому вигляді з

нотаріальним посвідченням. Договір сурогатного материнства є строковим і, на наш погляд, повинен діяти не лише протягом вагітності сурогатної матері, а поки сторони повністю не виконають свої зобов'язання. Саме тому строк закінчення договору необхідно встановлювати з прив'язкою до настання конкретних подій. Зокрема, комерційний договір сурогатного материнства буде діяти з моменту нотаріального посвідчення договору і до моменту передачі дитини потенційним батькам та виплати грошової компенсації сурогатній матері, а договір некомерційного сурогатного материнства буде діяти до моменту передачі дитини потенційним батькам. Це дозволить уникнути численних непорозумінь між сторонами договору.

Висновки з даного дослідження. Враховуючи зазначене вище, нині є потреба в законодавчому закріпленні договору сурогатного материнства з метою захисту прав усіх учасників цих правовідносин. Враховуючи той факт, що договір сурогатного материнства є специфічним договором, та виходячи з тих відносин, які він регулює, є необхідність закріпити його в законодавстві України. Таке визначення досліджуваного договору: договір сурогатного материнства – це договір, за яким одна сторона (сурогатна матір) зобов'язується виносити, народити та передати дитину іншій стороні (потенційним батькам) за плату чи безоплатно.

Сторонами договору сурогатного материнства можуть бути повнолітні фізичні особи, які відповідають медичним вимогам встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами. Договір сурогатного материнства укладається в письмовій формі.

Істотними умовами договору сурогатного материнства є умова про предмет договору, умова про строки, умова про форму, ціну договору.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15>
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. №2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – С. 135.
3. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 р. №1007-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>
4. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» від 09.09.2013 - № 787 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до наказу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
5. Ватрас В. А. Суб'єктний склад правовідносин щодо імплантації ембріона дитини жінці із генетичного матеріалу подружжя / Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права // 2002. - №4. – С. 72–75.
6. Головащук А. П. Правові аспекти договору про сурогатне материнство. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 9. С. 73–78.
7. Коренга Ю. В. Договір сурогатного материнства / Ю. В. Коренга // Бюл. М-ва юстиції України. – 2012. – №5. – С. 133-137
8. Майданик Р. А. Договір про сурогатне материнство за українським правом: питання теорії та практики / Р. А. Майданик // Право України. – 2012. – № 9. – С. 215–225
9. Розгон О. В. Замовники як сторона договору про сурогатне материнство / О. В. Розгон // Вісник Харківського нац. унів. ім. В.Н. Каразіна. Випуск 21. – 2016. – С. 109–112
10. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: Підручник. За заг. ред. проф. С.Г. Стеценка, К-9 Всеукраїнська

асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 507 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medcoledg.ucoz.ru/Likspr/pravo/medpravoua2008.pdf>

References

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. №435-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2003 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15>
2. Simeinyi kodeks Ukrainy vid 10 sichnia 2002 r. №2947-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 2002. – № 21-22. – S. 135.
3. Zakon Ukrainy «Pro transplantatsiiu orhaniv ta inshykh anatomicznykh materialiv liudyny» vid 16 lypnia 1999 r. №1007-XIV [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>
4. Nakaz Ministerstva okhorony zdorov'ia Ukrainy «Pro zatverdzhennia instruktsii pro poriadok zastosuvannia dopomizhnykh reproduktyvnykh tekhnolohii» vid 09.09.2013 - № 787 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu do nakazu: <http://zakon1.rada.gov.ua>
5. Vattras V. A. Sub'iektnyi sklad pravovidnosyn shchodo implantatsii embriona dytyny zhintsi iz henetychnoho materialu podruzhhzia / Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava // 2002. - №4. – S. 72–75.
6. Holovashchuk A. P. Pravovi aspekty dohovoru pro surohatne materynstvo. Biuleten Ministerstva yustytzii Ukrainy. 2013. № 9. S. 73–78.
7. Korenha Yu. V. Dohovir surohatnoho materynstva / Yu. V. Korenha // Biul. M-va yustytzii Ukrainy. – 2012. – №5. – S. 133-137
8. Maidanyk R. A. Dohovir pro surohatne materynstvo za ukrainskym pravom: pytannia teorii ta praktyky / R. A. Maidanyk // Pravo Ukrainy. – 2012. – № 9. – S. 215–225

9. Rozghon O. V. Zamovnyky yak storona dohovoru pro surohatne materynstvo / O. V. Rozghon // Visnyk Kharkivskoho nats. univ. im. V.N. Karazina. Vypusk 21. – 2016. – S. 109–112
10. Stetsenko S.H., Stetsenko V.Yu., Seniuta I.Ya. Medychne pravo Ukrainy: Pidruchnyk. Za zah. red. prof. S.H. Stetsenka, K-9 Vseukrainska asotsiatsiia vydavtsiv «Pravova yednist», 2008. – 507 s. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://medcoledg.ucoz.ru/Likspr/pravo/medpravoua2008.pdf>